

HANDLEIDING VOOR POETSVROUWEN

Lucia Berlin

HANDLEIDING VOOR
POETSVROUWEN

VERTAALD UIT HET AMERIKAANS DOOR
MAAIKE BIJNSDORP, LUCIE SCHAAP EN
ELLES TUKKER

MET EEN VOORWOORD VAN
MAARTJE WORTEL

Lebowski Publishers, Amsterdam 2015

Speciaal voor de literaire herontdekkingen van Lebowski Publishers ontwikkelde Joachim Stoop 'Booksounds'.
Beluister de gratis digitale playlist bij *Handleiding voor poetsvrouwen* via www.lebowskipublishers.nl/bookclub/boek/handleiding-voor-poetsvrouwen-lucia-berlin/

Oorspronkelijke titel: *A Manual for Cleaning Women*

Oorspronkelijk uitgegeven door: Farrar, Straus & Giroux

© Lucia Berlin, 1977, 1983, 1984, 1988, 1990, 1993, 1999

© The Estate of Lucia Berlin, 2015

© Vertaling uit het Amerikaans: Maaïke Bijnsdorp, Lucie Schaap en Elles Tukker, 2015

© Voorwoord: Maartje Wortel, 2015

© Nederlandse uitgave: Lebowski Publishers, 2015

Omslagontwerp: Dog and Pony

Omslagfoto: Guillaume Gaudet

Auteursfoto: Buddy Berlin

Typografie: Perfect Service, Schoonhoven

ISBN 978 90 488 2709 1

NUR 302

www.lebowskipublishers.nl

www.lebowskipublishers/bookclub

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Lebowski Publishers is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

Voorwoord: Maartje Wortel	7
Angels Wasserette	11
Dr. H.A. Moynihan	17
Sterren en heiligen	25
Handleiding voor poetsvrouwen	34
Mijn jockey	48
El Tim	50
Gezichtspunt	60
Fantoompijn	65
Tijgerbeten	73
Eerste hulp, aantekeningen, 1977	93
Temps perdu	104
Carpe diem	113
Melina	118
Vrienden	126
Onbeheersbaar	132
Stap	136
Zwervers	139
Macadam	148
Huilen om niets	149
Rouw	154
Panteón de Dolores	171
Een affaire	181
Mama	193
Carmen	201
Zwijgen	211
502	225
B.F. en ik	232
Wacht even	236
Neerstrijken	244

Voorwoord

MAARTJE WORTEL

Als mens, maar zeker als schrijver, heb je soms het geluk dat iemand je een boek in handen drukt en zegt: ‘Lees dit eens, ik denk dat je ervan zult houden.’

Alleen dat gebaar al heeft iets moois, omdat er iemand is die jou iets wil laten zien, iemand die hoopt dat je hetzelfde zult voelen.

Wanneer ik een schrijver of een boek min of meer opgedrongen krijg, moet ik aan mijn broer denken. Als kind duwde hij mij van glijbanen en in de golven van woeste zeeën wanneer ik niet durfde, en later stopte hij mij te pas en te onpas etenswaren in de mond waarvan hij vond dat ik ze absoluut geproefd moest hebben. Het effect was groot wanneer ik die glijbaan of oester inderdaad op waarde wist te schatten. Omdat we dan pas echt wisten: wij houden van elkaar. We voldeden op die momenten aan elkaars wederzijdse verwachting.

Zoiets is er per definitie ook aan de hand met het delen van boeken. Het is al duizend keer gezegd, maar het aanbevelen van een schrijver kan een vriendschap maken of breken. Een van mijn allerbeste vriendinnen en ik bellen elkaar op elk tijdstip van de dag opgewonden op als we iets moois hebben gelezen. En altijd zeggen we erbij: ‘Ik heb getwijfeld of ik je zou bellen, maar ik weet zeker dat je dit mooi zult vinden.’ Zo deelden we onder anderen Richard Yates, Jan Arends, John Cheever, David Vann, Nanne Tepper, Alejandro Zambra, Elke Geurts, Valeria Luiselli en John Williams. Nooit schatten we elkaar verkeerd in. We praten aan de telefoon over hoe het kan dat deze schrijvers niet meer bekendheid genieten, waarom bepaalde (oninteressante) schrijvers zo’n groot lezerspubliek hebben, en deze grootheden mondjesmaat gelezen worden door voornamelijk

mensen uit het boekenvak. Iedereen móét het werk van deze schrijvers leren kennen. (En dat moet nog steeds.)

De boeken van John Williams zijn gelukkig inmiddels een groot succes. Het is wachten op de anderen. Met de Book Of The Month Club, waarbij ‘vergeten werken’ opnieuw worden uitgegeven, krijgen lezers en boekhandelaren de kans om schrijvers te (her)ontdekken. Eerder verschenen in deze reeks *De wandeling* van Robert Walser en *De buurt* van Ab Visser; nu zijn er de korte verhalen van Lucia Berlin.

Lucia Berlin was een Amerikaanse schrijfster. Ze werd geboren in 1936 in Juneau, Alaska en publiceerde in totaal zes bundels met korte verhalen. Haar werk werd vergeleken met dat van Raymond Carver en Richard Yates. De ook al zo interessante korteverhalenschrijfster Lydia Davis verklaarde zich fan.

Tot voor kort had ik nog nooit iets van Lucia Berlin gelezen, tot een vriend mij mailde. Hij schreef dat hij verliefd was geworden op haar verhalen. Ik dacht: zolang er mensen zijn die nog verliefd kunnen worden op verhalen komt het wel goed met de wereld.

De vriend stuurde me de verhalen toe, het was alsof hij me kennis wilde laten maken met een geliefde, het kon niet langer wachten; ik moest onmiddellijk een boek van Lucia Berlin lezen.

Ik las over iemand die stevast verkeerde eerste indrukken achterlaat; over de röntgenfoto’s van jockeys die skeletten hebben die eruitzien als bomen; over een mysterieuze knappe vrouw met een doorschijnende witte huid die op blijft duiken in het leven van de hoofdpersoon; over een terminaal zieke vrouw die opbloeit dankzij haar minnaar; over waarzegsters en dokters.

En ook ik dacht: dit boek mag niemand missen.

Meestal lees je een verhaal, je denkt erover na en de volgende dag lees je weer een verhaal. Maar de verhalen van Lucia Berlin hebben een vreemd soort samenhang, omdat ze alles en niets met elkaar te maken hebben. Soms dacht ik: ze missen een kern, tot ik met een schok besepte: ik ben zélf de kern. De verhalen zijn tegelijkertijd on-grijpbaar en compact. Ze plakken aan elkaar en dijen uit, net als de afzonderlijke zinnen. Zinnen die een verhaal vormen binnen het

verhaal – ‘Ruth had nog nooit gewerkt en had het ook niet nodig, wat op zich al verdacht was.’ En (niet alleen) daarom blijf je doorlezen, er is geen ontkomen aan. Het is alsof je van de glijbaan geduwd bent en denkt: ik wil nog een keer.

Het verhaal ‘Huilen om niets’ opent als volgt: ‘Eenzaamheid is een Angelsaksisch concept. Als je in Mexico-Stad als enige passagier in een bus zit en er stapt iemand in, gaat hij niet alleen naast je zitten, maar zelfs tegen je aan.’

Zo schrijft Berlin. Het is alsof een totale vreemde in een lege bus even heel dicht tegen je aan zit en je grappige, vreemde, lieve, ontroerende, ware, sexy, mooie dingen verteld. Het is verwarrend en warm tegelijk.

Die vreemde zegt: ‘Hij had nog nooit gedanst, dus liet ik hem zien hoe makkelijk het was, gewoon vierhoekjes lopen.’

Die zegt over twee geliefden: ‘In alles wat ze zeggen, de banaalste dingen als “goedemorgen, *mi vida*” of “mag ik het zout” klinkt zoveel urgentie door dat Mercedes en ik giechelen.’

En ook: ‘Mensen zijn altijd overdonderd door de schoonheid van de zusjes. Als je een tijdje met hen optrekt raak je eraan gewend, zoals aan een hazenlip.’

Je rijdt in de bus met die vreemdeling naast je, en na een tijdje vergeet je dat je elkaar niet kent. Het gaat er, net als bij een vriendschap, om dat je dingen deelt, aan het denken wordt gezet, aan het lachen wordt gemaakt. Als je uitstapt blijf je verwonderd achter.

Lucia Berlin stierf in haar huis in Marina del Rey, op haar verjaardag, terwijl ze een van haar favoriete boeken las. Ik hoop dat de dood nog lang op zich zal laten wachten, maar als ik sterf, dan bij voorkeur op mijn verjaardag met dit boek in mijn hand.

ANGELS WASSERETTE

Een grote oude indiaan in een valse Levi's met een fraaie Zuni-riem. Zijn haar wit, lang en met een frambooskleurige draad tot een staart gebonden in zijn nek. Het vreemde was dat we ongeveer een jaar lang steeds tegelijk bij Angels Wasserette waren. Maar nooit op dezelfde tijden. Ik bedoel, soms ging ik op maandag om zeven uur en dan weer op vrijdagavond om halfzeven en altijd zat hij er al.

Met mevrouw Armitage was dat anders geweest, al was ook zij oud. Dat was nog in New York, in de wasserij San Juan in Fifteenth Street. Porto Ricanen. Schuim dat uit de machines over de vloer liep. Ik was toen een jonge moeder en kwam op donderdagochtend altijd de luiers wassen. Zij woonde boven me, in 4c. Op een ochtend gaf ze me in de wasserette haar sleutel en ik nam hem aan. Ze zei dat als ik haar op een donderdag niet zou zien, ze dood zou zijn en of ik dan alsjeblieft naar boven wilde gaan om haar lichaam te vinden. Dat was iets verschrikkelijks om van iemand te vragen. En ik moest dus voortaan wel mijn was op donderdag doen.

Ze stierf op een maandag en ik ben nooit meer teruggegaan naar San Juan. De conciërge heeft haar gevonden. Ik weet niet hoe.

Maandenlang zeiden de indiaan en ik niets tegen elkaar bij Angel, maar zaten we naast elkaar in met elkaar verbonden gele plastic kuipstoeltjes, zoals op het vliegveld. Die schoven steeds in de scheuren in het linoleum met een geluid dat pijn deed aan je tanden.

Hij zat daar vaak slokjes van zijn Jim Beam te nemen terwijl hij naar mijn handen keek. Niet rechtstreeks, maar via de spiegel tegenover ons, boven de Speed Queen-wasmachines. In het begin had ik er geen last van. Een oude indiaan die naar mijn handen zat te staren in een vieze spiegel tussen een vergelend bordje met STRIJKEN \$

1,50 PER DOZIJN en eentje met het gebed voor innerlijke rust in fluorescerende oranje letters. GOD SCHENK ME DE INNERLIJKE RUST OM TE AANVAARDEN WAT IK NIET KAN VERANDEREN. Maar toen begon ik me af te vragen of hij iets met handen had. Ik kreeg de zenuwen als hij toekeek hoe ik rookte en mijn neus snoot en door jaren oude tijdschriften bladerde. Lady Bird Johnson in een kano in een stroomversnelling.

Op een gegeven moment ging ik door hem ook zelf naar mijn handen kijken. Ik zag hem half grijnzen toen hij me daarop betrapte. Voor het eerst kruisten onze blikken elkaar in de spiegel, onder DE MACHINES NIET TE VOL LADEN.

Er straalde paniek uit mijn ogen. Ik keek in mijn eigen ogen en weer omlaag naar mijn handen. Afgrijselijke ouderdomsvlekken, twee littekens. Onindiaanse, zenuwachtige, eenzame handen. Ik zag kinderen en mannen en tuinen in mijn handen.

Zijn handen lagen die dag (de dag dat ik naar de mijne keek) elk op een strakblauw dijbeen. Meestal trilden ze hevig en liet hij ze gewoon trillen op zijn schoot, maar die dag hield hij ze stil. De inspanning die het hem kostte om ze niet te laten trillen maakte zijn adobekleurige knokkels wit.

De enige keer dat ik buiten de wasserette met mevrouw Armitage had gepraat was toen haar wc overstroomde en het water via de kroonluchter op mijn verdieping naar beneden kwam. Het licht bleef gewoon branden terwijl het water er regenbogen in spetterde. Ze greep mijn arm met haar klamme, stervende hand en zei: 'Is het geen wonder?'

Hij heette Tony. Hij was een Jicarilla Apache uit het noorden. Toen ik hem een keer bij het binnenkomen nog niet had gezien, wist ik dat het zijn slanke hand was op mijn schouder. Hij gaf me drie muntstukken. Ik begreep het niet, had bijna dank je wel gezegd, maar zag toen dat hij de bibberaties had en de drogers niet kon bedienen. Nuchter valt dat al niet mee. Je moet de knop met je ene hand omdraaien, het muntstuk met de andere erin doen, het vakje met de munt naar beneden duwen en dan de knop terugdraaien voor de volgende munt.

Hij kwam later terug, dronken, net toen zijn kleren slap en droog naar beneden begonnen te vallen. Hij kreeg het deurtje niet open en ging op een van de gele stoelen van zijn stokje. Mijn kleren waren droog. Ik stond te vouwen.

Angel en ik wisten Tony op de vloer van de strijkkamer te krijgen. Warm. Angel heeft al die AA-gebeden en motto's opgehangen. DENK NIET EN DRINK NIET. Angel drukte een koude, natte losse sok tegen Tony's voorhoofd en knielde bij hem neer.

'Geloof me, man... ik weet hoe het is. Ik heb ook in de goot gelegen, net als jij. Ik weet precies hoe het voelt.'

Tony deed zijn ogen niet open. Iedereen die beweert precies te weten hoe een ander zich voelt is een idioot.

Angels Wasserette bevindt zich in Albuquerque in New Mexico. Fourth Street. Luizige winkeltjes en uitdragerijen, tweedehandswinkels met veldbedden, dozen met losse sokken, uitgaven van *Good Hygiene* uit 1940. Graanpakhuizen en motels voor verliefde stelletjes en dronkenlappen en oude vrouwen met hennahaar die hun was bij Angel doen. Mexicaans-Amerikaanse tienerbruidjes komen bij Angel wassen. Handdoeken, roze babydolls, slipjes met 'donderdag' erop. Hun echtgenoten dragen blauwe overalls met hun naam in schrijffletters op de zak. Ik vind het leuk om te wachten tot de namen langskomen in het spiegelbeeld van de drogers. Tino, Corky, Junior.

Rondtrekkende families komen bij Angel wassen. Vuile matrassen en roestige kinderstoelen, vastgesjord op het dak van gebutste oude Buicks. Lekke frituurpannen, lekke canvas waterzakken. Lekke wasmachines. De mannen zitten met ontbloot bovenlijf in de auto en drukken Hamm's-bierblikjes in elkaar als ze leeg zijn.

Maar het zijn vooral de indianen die bij Angel komen. Pueblo-indianen uit San Felipe en Laguna en Sandia. Tony was de enige Apache die ik ooit heb ontmoet, in de waterette of waar dan ook. Ik vind het leuk om met schele ogen naar de drogers vol indianenkleren te kijken waardoor de ronddraaiende felle tinten paars en oranje en rood en roze in elkaar overlopen.

Ik ga ook naar Angel. Ik weet zelf niet goed waarom, niet alleen

vanwege de indianen. Het is voor mij aan de andere kant van de stad. Een paar straten verderop heb je de Campus, met airco en softrock als muzak. De *New Yorker*, *Ms. Magazine* en de *Cosmopolitan*. Vrouwen van promovendi komen er wassen en kopen er Zero-repen en cola voor hun kinderen. Net als in de meeste wasserettes hangt er in de Campus een bordje met VOOR VERVEN GAAT U MAAR ERGENS ANDERS HEEN. Ik heb de hele stad doorkruist met een groene spreij tot ik bij Angel kwam met zijn gele bordje: VERVEN? HIER KUNT U ALTIJD HEENGAAN.

Uiteindelijk werd hij niet donkerpaars, maar een donkerdere tint moddergroen en toch bleef ik er terugkomen. De indianen en hun wasgoed bevielen me wel. De kapotte colamachine en de overstroomde vloer deden me aan New York denken. Porto Ricanen die eindeloos dweilden. De munttelefoon die altijd kapot was, net als bij Angel. Zou ik op donderdag zijn gaan kijken of ik mevrouw Armitage dood in haar woning had aangetroffen?

‘Ik ben opperhoofd van mijn stam,’ zei de indiaan. Hij had daar al een hele tijd slokjes port zitten drinken en naar mijn handen zitten kijken.

Hij vertelde dat zijn vrouw als schoonmaakster werkte. Ze hadden vier zoons. De jongste had zelfmoord gepleegd, de oudste was in Vietnam gesneuveld. De andere twee waren schoolbuschauffeur.

‘Weet je wat ik zo leuk vind aan jou?’ zei hij.

‘Nou?’

‘Je bent een roodhuid.’ Hij wees naar mijn gezicht in de spiegel. Ik heb inderdaad een rode huid en nee, ik had nog nooit een indiaan met een rode huid gezien.

Hij vond mijn naam mooi en sprak hem op zijn Italiaans uit. Loe-tsjie-a. Hij had in de Tweede Wereldoorlog in Italië gezeten. Hij had inderdaad een naamplaatje tussen zijn prachtige zilveren en turquoise kettingen hangen. Er zat een flinke butts in. ‘Een kogel?’ Nee, hij kauwde er altijd op als hij bang was, of geil.

Op een keer stelde hij voor om in zijn camper te gaan liggen om samen te rusten.

‘Eskimo’s noemen dat samen lachen.’ Ik wees naar het bordje met in fluorescerend groene letters LAAT DE MACHINES NOOIT ONBEHEERD ACHTER. We giechelden allebei, zaten samen te lachen op onze met elkaar verbonden plastic stoelen. We bleven zitten. Zwijgend. Het enige geluid was het klotsende water, ritmisch als oceaangolven. Met zijn boeddhahand hield hij mijn hand vast.

Er kwam een trein voorbij. Hij stootte me aan. ‘Groot dik ijzeren paard!’ en we barstten opnieuw in gegiechel uit.

Ik hou er een hele hoop, nergens op gebaseerde generalisaties over mensen op na, zoals dat alle zwarten wel van Charlie Parker zullen houden, Duitsers vreselijk zijn en indianen allemaal een merkwaardig gevoel voor humor hebben, net als mijn moeder. Een van haar lievelingsgrappen is die over de man die voorovergebogen zijn schoenveters staat te strikken. Een voorbijganger slaat hem in elkaar en zegt: ‘Je staat ook altijd je veters te strikken!’ De andere gaat over een ober die bij het bedienen een sorbet op de grond laat vallen en zegt: ‘Zo, het ijs is gebroken.’ Tony vertelde me precies diezelfde grappen op stille dagen in de wasserette.

Toen hij een keer heel dronken was, een kwaaië dronk, zocht hij ruzie met een stel boerenkinkels op de parkeerplaats. Ze sloegen zijn fles Jim Beam kapot. Angel zei dat hij een kwart liter voor hem zou kopen als hij naar hem zou luisteren in de strijkkamer. Ik verplaatste mijn wasgoed van de wasmachine naar de droger terwijl Angel met Tony praatte over het twaalfstappenprogramma.

Toen Tony weer naar buiten kwam, drukte hij me zijn muntstukken in de hand. Ik stopte zijn kleren in de droger, terwijl hij met het dopje van de fles Jim Beam worstelde. Voor ik kon gaan zitten, begon hij tegen me te brullen.

‘Ik ben een opperhoofd! Ik ben een opperhoofd van de Apachen! Godverdegodver!’

‘Niet zo vloeken, opperhoofd.’ Hij zat daar maar te zitten, te drinken en naar mijn handen te kijken in de spiegel.

‘Waarom doe jij de Apachenwas eigenlijk?’

Ik weet niet waarom ik dat zei. Het was een rotopmerking. Mis-

schien dacht ik dat hij zou lachen. Dat deed hij trouwens ook.

‘Van welke stam ben jij, roodhuid?’ vroeg hij, terwijl hij toekeek hoe mijn handen een sigaret tevoorschijn haalden.

‘Weet je dat mijn eerste sigaret werd aangestoken door een prins? Geloof je dat?’

‘Dat geloof ik best. Vuurtje?’ Hij gaf me een vuurtje en we glimlachten naar elkaar. We voelden ons nauw verbonden en toen ging hij van zijn stokje en was ik alleen in de spiegel.

Er zat ook een jong meisje, niet in de spiegel, maar bij het raam. Haar haar krulde in de vochtige lucht, ijle Botticelli. Ik las alle briefjes. GOD GEEF ME DE MOED. NIEUWE WIEG NOOIT GEBRUIKT – BABY OVERLEDEN.

Het meisje deed haar kleren in een turquoise wasmand en vertrok. Ik nam mijn kleren mee naar een tafel, keek of Tony’s was al droog was en deed er nog een muntstuk in. Ik was alleen met Tony bij Angel. Ik keek naar mijn handen en ogen in de spiegel. Mooie blauwe ogen.

Ik ben eens op een jacht geweest voor de kust van Viña del Mar. Ik bietste er mijn eerste sigaret en vroeg prins Aly Khan om een vuurtje. ‘*Enchanté*’, zei hij. Hij had trouwens geen lucifers.

Ik vouwde mijn was en toen Angel terugkwam ging ik naar huis.

Ik weet niet meer wanneer ik besepte dat ik die oude indiaan daarna nooit meer heb gezien.

DR. H.A. MOYNIHAN

Ik haatte St. Joseph's. Ik was doodsbang voor de nonnen en op een bloedhete Texaanse dag sloeg ik zuster Cecilia en werd van school gestuurd. Voor straf moest ik de hele zomervakantie elke dag in de tandartspraktijk van mijn opa werken. Ik wist best dat de echte reden was dat ze niet wilden dat ik met de kinderen uit de buurt speelde. Mexicanen en Syriërs. Geen negers, maar dat was volgens mijn moeder alleen maar een kwestie van tijd.

Ze wilden me vast ook Mamies sterfbed besparen, haar gekerm, haar biddende vriendinnen, de stank en de vliegen. 's Avonds dommelde ze met behulp van morfine in en dan zetten mijn moeder en opa het ieder in hun eigen kamer op een drinken. Het geklok van de twee flessen bourbon was goed te horen vanaf de veranda waar ik sliep.

Opa zei de hele zomer zowat geen woord tegen me. Ik steriliseerde zijn instrumenten en legde ze klaar, bond de patiënten een doek voor, hield het bekertje met spoelwater vast en gaf aan wanneer ze mochten spugen. Als er geen patiënten waren, ging hij naar zijn atelier om tanden te maken of naar zijn kantoor om te plakken. Beide kamers waren voor mij verboden terrein. Hij plakte knipsels over Ernie Pyle en Franklin Delano Roosevelt in, had twee verschillende plakboeken over de oorlog, die tegen de Japanners en die tegen de Duitsers. Hij had een plakboek over misdrijven, over Texas en over bizarre ongelukken: man ontsteekt in woede en gooit een watermeloen uit het raam op de eerste verdieping. De meloen raakt het hoofd van zijn vrouw en doodt haar, stuitert door, komt op de baby in de wagen terecht, doodt die ook en blijft zelf heel.

Iedereen had een hekel aan opa, behalve Mamie. En ik, denk ik.

Elke avond werd hij dronken en vals. Hij was sadistisch en onverdraagzaam en zelfingenomen. Hij had tijdens een ruzie mijn oom John aan één oog blind geschoten en mijn moeder haar hele leven te schande gemaakt en vernederd. Ze weigerde met hem te praten of zelfs maar in zijn buurt te komen omdat hij zo smerig was. Hij knoeide altijd met zijn eten en spuugde en liet overal natte sigaretten slingeren. Hij zat onder de witte spikkels van het gips van zijn gebitsmallen, alsof hij een schilder of een standbeeld was.

Hij was de beste tandarts van West-Texas, misschien wel van heel Texas. Dat zeiden veel mensen en ik geloofde het. Het was niet waar dat zijn patiënten alleen maar uit oude zuiplappen en vriendinnen van Mamie bestonden, zoals mijn moeder beweerde. Er waren belangrijke mannen die helemaal uit Dallas en Houston kwamen, omdat hij zulke prachtige kunstgebitten maakte. Zijn gebitten flochten niet, gleden nooit van hun plaats en waren niet van echt te onderscheiden. Hij had een geheime formule bedacht om ze de goede kleur te geven en bracht soms zelfs kleine beschadigingen of verkleuringen aan en voorzag ze van vullingen en kronen.

Niemand mocht in zijn atelier komen, alleen de brandweer die ene keer. Het was er al veertig jaar niet meer schoongemaakt. Ik ging weleens naar binnen als hij naar de wc was. De ramen waren zwart van het aangekoekte vuil en de gips- en wasspetters. Het enige licht kwam van twee blauw flakkerende bunsenbranders. Tegen de muur stonden grote zakken gips opgestapeld waaruit poeder op de vloer lekte, die vol lag met kapotte gebitsmallen en potjes met losse tanden. Op de wand zaten dikke roze en witte klodders waartussen spinnenwebben hingen. De planken lagen vol met roestig gereedschap en rijen gebitten, die als toneelmaskers grijnsden of treurden, als ze ondersteboven lagen. Hij neuriede bij het werk en regelmatig vatten klodders was en snoepverpakkingen vlam door zijn half opgerookte sigaretten. Hij gooide koffie op de vlammen, waardoor de gipszachte vloer een donkere, grotbruine kleur had gekregen.

In het atelier was een deur die toegang gaf tot een kantoortje met een cilinderbureau waaraan hij zijn plakboeken bijhield en cheques

uitschreef. Als hij die had getekend, knipte hij met zijn vingers tegen de pen waardoor er zwarte spatten op zijn handtekening kwamen en het bedrag soms niet meer leesbaar was, zodat de bank moest bellen om het te verifiëren.

Er zat geen deur tussen de behandelkamer en de wachtruimte. Als hij aan het werk was, draaide hij zich regelmatig om en praatte dan druk gebarend met zijn boor tegen de mensen in de wachtkamer. De patiënten bij wie tanden waren getrokken mochten op een chaise longue bijkomen, de rest zat op de vensterbanken of de radiatoren. Soms ging er iemand in de telefooncel zitten, een houten hok met een betaaltelefoon, een ventilator en een bordje: IK HEB NOG NOOIT EEN MAN ONTMOET DIE IK NIET MOCHT.

Er lagen geen tijdschriften. Als iemand er een meebracht en liet liggen, gooide opa het weg. Dat was volgens mijn moeder gewoon dwarsigheid. Hij zei dat het was omdat hij er gek van werd als mensen achter zijn rug zaten te bladeren.

Als zijn patiënten niet zaten, liepen ze door de kamer en speelden met de dingen die op de twee kluizen stonden. Boeddha's, schedels met kunstgebitten die open en dicht konden, slangen die je beten als je aan hun staart trok, glazen bollen waarin het sneeuwde als je ze omdraaide. Aan het plafond hing een bordje met: WAT HEB JE HIERBOVEN TE ZOEKEN?. In de kluizen lagen het goud en zilver voor vullingen, stapels bankbiljetten en flessen Jack Daniels.

Op alle ramen, die uitkeken op de hoofdstraat van El Paso, stond in grote gouden plakletters DR. H. A. MOYNIHAN. IK WERK NIET VOOR NEGERS. Die woorden waren ook zichtbaar in de spiegels die aan de overige drie muren hingen. De leus stond eveneens op de deur naar de gang. Ik ging nooit tegenover die deur zitten omdat ik bang was dat er negers de gang in zouden komen en over de woorden heen naar binnen zouden kijken. Maar ik heb nooit een neger in het Caples Building gezien, op Jim, de liftboy, na.

Als mensen belden voor een afspraak, moest ik van opa zeggen dat hij geen patiënten meer behandelde, dus naarmate de zomer vorderde was er steeds minder te doen. Uiteindelijk, vlak voor Ma-

mie doodging, waren er helemaal geen patiënten meer. Opa sloot zich alleen nog maar in zijn atelier of kantoor op. Ik ging soms naar het dak. Van daaraf kon je over Juarez en het hele centrum van El Paso uitkijken. Ik koos dan iemand op straat uit en bleef hem met mijn ogen volgen tot hij niet meer te zien was. Maar meestal zat ik gewoon binnen op de verwarming naar Yandell Avenue te kijken. Ik zat urenlang de versleutelde brieven van leden van de Captain Marvel-club te ontcijferen, hoe saai dat eigenlijk ook was; de code was gewoon $A = Z$, $B = Y$, enzovoort.

De nachten waren lang en warm. Mamies vriendinnen bleven zelfs bij haar wanneer ze sliep, om uit de Bijbel voor te lezen en soms te zingen. Opa ging meestal weg, naar de Elks Club of naar Juarez. De chauffeur van de 8-5-taxi hielp hem de trap op. Mijn moeder ging bridgen, dat zei ze tenminste, maar kwam ook dronken thuis. De Mexicaanse kinderen speelden tot heel laat buiten. Ik keek vanaf de veranda naar de meisjes. Ze waren aan het bikkelen en zaten in het licht van de straatlantaarn gehurkt op het beton. Ik wilde zo graag meedoen. Het geluid van de bikkels vond ik betoverend, de worpen klonken als snaarborstels op een trommel of als regen waarvan de druppels door een windvlaag tegen de ruit worden gekletst.

Op een ochtend, toen het nog donker was, maakte opa me wakker. Het was zondag. Ik kleepte me aan terwijl hij een taxi belde. Hij vroeg de telefoniste naar 8-5 en toen er werd opgenomen, vroeg hij: 'Kan er iemand komen voor een rit?' Hij gaf geen antwoord toen de taxichauffeur hem vroeg waarom we op zondag naar kantoor gingen. Het was donker en griezelig in de hal. Er ratelden kakkerlakken over de tegels en van achter het traliehekwerk grijsden tijdschriften ons toe. Opa bediende de lift zelf en we denderden als dollen op, neer en weer op tot we uiteindelijk een stukje boven de vierde verdieping tot stilstand kwamen en eruit sprongen. Je hoorde alleen maar kerkklokken en de tram van Juarez.

Eigenlijk durfde ik niet achter hem aan het atelier in te lopen, maar hij trok me mee naar binnen. Het was er donker, als in een bio-

scoop. Hij stak de suizende bunsenbranders aan. Ik begreep het nog steeds niet, snapte niet wat hij van me wilde. Hij nam een kunstgebit van een plank en schoof het dichterbij de vlam op het marmerblok. Ik schudde mijn hoofd.

‘Goed kijken.’ Opa deed zijn mond wijd open en ik keek van zijn tanden naar het kunstgebit en weer terug.

‘Het zijn de uwe!’ zei ik.

Het kunstgebit was een perfecte kopie van de tanden in opa’s mond, zelfs het tandvlees had dezelfde lelijke, ziekelijke, lichtroze kleur. De tanden waren gevuld en gebarsten, sommige waren afgebroken of afgesleten. Hij had maar één tand veranderd, een voortand waar hij een gouden kroon op had gezet. Dat maakte het tot een kunstwerk, volgens hem.

‘Hoe hebt u die kleuren zo gekregen?’

‘Knap staaltje werk, hè? Tja... Is het mijn meesterstuk of niet?’

‘Ja.’ Ik gaf hem een hand. Ik was heel opgetogen dat ik erbij was.

‘Hoe weet u of ze passen?’ vroeg ik. ‘Zullen ze wel passen?’

Meestal trok hij alle tanden, liet het tandvlees genezen en maakte dan een afdruk van het kale tandvlees.

‘Zo doen ze dat tegenwoordig ook wel. Je vervaardigt de mal voor je de tanden trekt, maakt het kunstgebit en plaatst het dan voordat het tandvlees de kans krijgt te krimpen.’

‘Wanneer gaat u uw tanden laten trekken?’

‘Nu. We gaan het samen doen. Leg de spullen maar klaar.’

Ik stak de stekker van de roestige sterilisator in het stopcontact. Het snoer was rafelig; er schoten vonken uit. Hij liep erheen. ‘Laat maar...’ Maar ik hield hem tegen. ‘Nee, alles moet steriel zijn.’ En hij lachte. Hij zette zijn whiskyfles en sigaretten op het blaadje, stak een sigaret op en schonk een kartonnen bekertje vol Jack Daniels. Hij ging in de stoel zitten. Ik zette de reflector in de goede stand, bond hem een doek voor en pompte de stoel omhoog en naar achteren.

‘Jeetje, ik wed dat heel wat patiënten van u maar wat graag in mijn schoenen zouden staan.’

‘Kookt dat ding al?’

‘Nee.’ Ik vulde een stel kartonnen bekertjes met spoelwater en pakte een potje reukzout.

‘En als u flauwvalt?’ vroeg ik.

‘Des te beter. Dan kun jij ze trekken. Je moet ze zo stevig mogelijk vastpakken en dan tegelijk draaien en trekken. Geef me wat te drinken.’ Ik gaf hem een bekertje spoelwater. ‘Grapjas.’ Ik schonk whisky voor hem in.

‘Uw patiënten krijgen ook nooit drank.’

‘Het zijn mijn patiënten, niet de jouwe.’

‘Oké, het kookt.’ Ik schonk de sterilisator leeg in het spuugbekken en spreidde een handdoek uit. Met een andere doek legde ik de instrumenten in een halve cirkel op het blaadje boven zijn borst.

‘Houd het spiegelkje voor me vast,’ zei hij, en hij pakte de tang.

Ik stond op het voetenbankje tussen zijn knieën om de spiegel zo dicht mogelijk bij hem te houden. De eerste drie tanden kwamen er makkelijk uit. Hij gaf ze aan mij en ik gooide ze in de bak naast de muur. De snijtanden waren lastiger, vooral een. Kokhalzend stopte hij terwijl de wortel nog in het tandvlees zat. Hij maakte een raar geluid en duwde mij de tang in handen. ‘Pak aan!’ Ik trok eraan. ‘Met een schaar, sukkel!’

Ik ging op de metalen steun tussen zijn voeten zitten. ‘Wacht even, opa.’

Hij pakte over mijn hoofd heen de fles, nam een slok en pakte een ander instrument van het blad. Hij begon de rest van zijn ondertanden zonder spiegel te trekken. Het klonk als het geluid van wortels die worden losgetrokken, als bomen die uit winterse grond worden gerukt. Er drupte bloed op het blad, tik, tik, op het metaal waar ik zat.

Opeens moest hij zo hard lachen dat ik dacht dat hij gek was geworden. Hij viel voorover, boven op mij. Van schrik sprong ik zo hard op dat ik hem terug in de gekantelde stoel duwde. ‘Trek ze eruit!’ zei hij hijgend. Ik was bang, vroeg me in een flits af of het moord zou zijn als ik ze trok en hij doodging.

‘Trek ze eruit!’ Er liep een smal rood watervalletje langs zijn kin naar beneden.

Ik pompte de stoel zo ver tot hij helemaal achterover lag. Hij was slap, leek niet te voelen dat ik de achterste bovenkiezen er met een draaiende beweging uit trok. Hij ging van zijn stokje en zijn lippen klapten als grijze oesterschelpen dicht. Ik trok zijn mond open en duwde er aan de zijkant een papieren handdoekje in om bij de drie achterste kiezen te kunnen die nog over waren.

Alle tanden en kiezen waren eruit. Ik probeerde de stoel met het voetpedaal te laten zakken, maar had de verkeerde hendel te pakken, waardoor hij in het rond begon te tolleren en het bloed in kringen op de grond spatte. Ik liet hem alleen en de stoel kwam krakend tot stilstand. Ik zocht theezakjes. Daar liet hij mensen altijd op bijten om het bloeden te stelpen. Ik haalde Mamies laatjes overhoop: talkpoeder, gebedskaartjes, bedankkaartjes voor bloemen. De theezakjes zaten in een trommel achter het kookplaatje.

De papieren handdoek in zijn mond was nu een natte rode klederdie ik op de grond gooide. Ik propte een handvol theezakjes in zijn mond en drukte zijn kaken dicht. Ik gilte het uit. Zonder tanden leek zijn gezicht net een schedel, witte botten boven zijn felrood bebloede keel. Griezemonster, een tot leven gekomen theepot met de zwartgele Liptonmerkjes die als feestversieringen uit zijn mond bungelden. Ik rende weg om mijn moeder te bellen. Geen muntje. Ik kon hem niet verschuiven om bij zijn zakken te kunnen. Hij had in zijn broek geplast. De urine drupte op de grond. Er kwam steeds opnieuw een belletje bloed uit zijn neus dat knapte.

De telefoon ging. Het was mijn moeder. Ze hilde. Het stoofvlees, het lekkere zondagse eten. Zelfs met komkommers en uien, zoals Mamie het altijd maakte. 'Help! Opa!' zei ik, en ik hing op.

Hij had overgegeven. O mooi, dacht ik, en toen moest ik giechelen omdat het zo raar was om daar o mooi over te denken. Ik gooide de theezakjes bij de rommel op de grond, maakte wat doekjes nat en waste zijn gezicht. Ik haalde onder zijn neus de dop van het flesje reukzout eraf, rook er zelf aan en rilde.

'Mijn tanden!' schreeuwde hij.

'Ze zijn eruit!' riep ik, alsof ik het tegen een kind had. 'Allemaal weg!'

‘De nieuwe, sukkel!’

Ik ging ze halen. Ze kwamen me nu heel bekend voor, ze waren precies hetzelfde als zijn mond er vanbinnen had uitgezien.

Hij stak zijn hand ernaar uit, als een bedelaar in Juarez, maar zijn handen trilden te erg.

‘Ik doe ze er wel in. Eerst spoelen.’ Ik gaf hem het spoelwater. Hij spoelde en spuugde zonder zijn hoofd op te tillen. Ik goot peroxide over het gebit en stopte het in zijn mond. ‘Kijk!’ Ik hield Mamies ivoren spiegel voor hem op.

‘Ik sta met m’n mond vol tanden!’ Hij lachte.

‘Een meesterstuk, opa!’ Ik lachte ook en gaf hem een zoen op zijn bezwete hoofd.

‘O, heremegod.’ Mijn moeder gilte het uit en kwam met uitgestoken armen op me af. Ze gleed uit in het bloed en glibberde in de richting van de tandenbakken. Ze greep zich eraan vast om niet te vallen.

‘Moet je zijn tanden zien, mam.’

Ze zag het niet eens. Ze zag het verschil niet. Hij schonk haar wat Jack Daniels in. Ze nam het aan, toostte afwezig in zijn richting en dronk.

‘Je bent gek, papa. Hij is gek. Waar komen al die theezakjes vandaan?’

Zijn hemd maakte een scheurend geluid toen het loskwam van zijn vel. Ik hielp hem zijn borstkas en rimpelige buik te wassen. Ik waste mezelf ook en trok een koraalrode trui van Mamie aan. Ze zaten samen zwijgend te drinken in afwachting van de taxi. Ik bediende de lift naar beneden en wist hem net boven de grond te laten stoppen. Toen we thuis waren, hielp de chauffeur opa de trap op. Hij bleef even stilstaan bij Mamies deur, maar ze lag te slapen.

Eenmaal in bed viel opa ook in slaap met zijn tanden ontbloot tot een Bela Lugosi-grijns. Ze deden vast pijn.

‘Hij heeft goed werk geleverd,’ zei mijn moeder.

‘Nu haat je hem toch niet meer, hè mama?’

‘O, jawel,’ zei ze. ‘Zeker wel.’